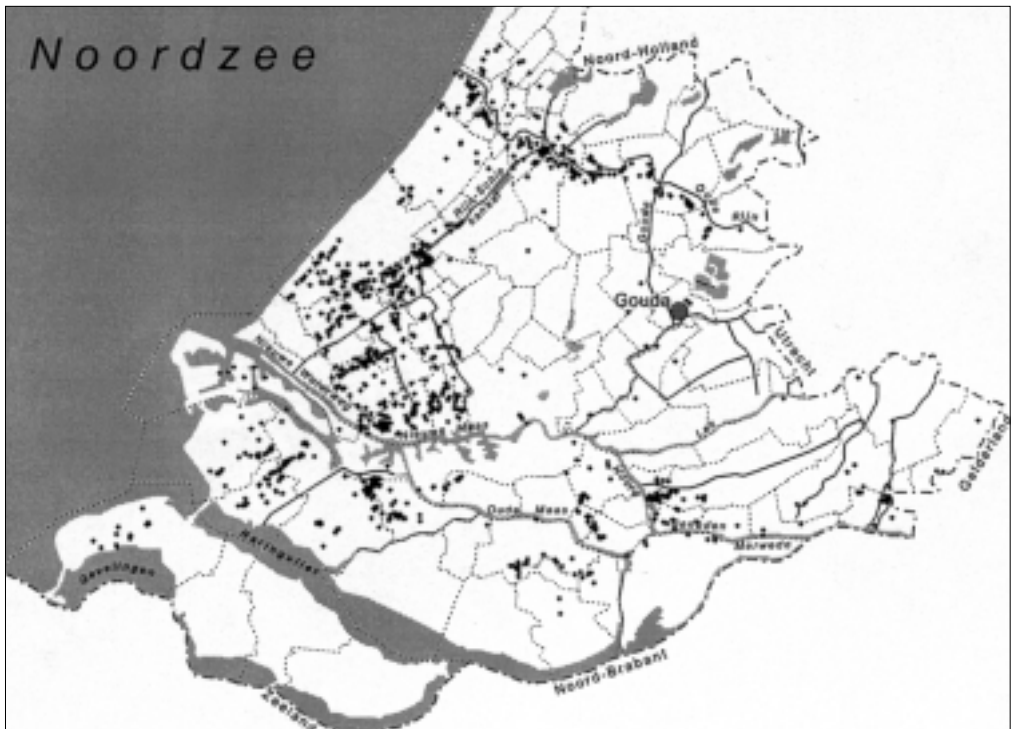

Achter de limes: Romeinse vondsten uit Gouda en omgeving

Ruurd Kok

Het gebied rondom Gouda is vrijwel helemaal leeg op overzichtskaarten van bekende Romeinse vindplaatsen. De vraag is nu of het vrijwel ontbreken van vindplaatsen het gevolg is van de afwezigheid van Romeinse bewoning of van de mate waarin het gebied archeologisch is onderzocht. Uit de omgeving van Gouda zijn tot nu toe alleen enkele losse vondsten uit de Romeinse Tijd bekend. In eerdere publicaties zijn deze vondsten in verband gebracht met Romeinse bewoning en is een beeld geschetst van agrarische nederzettingen die producten leverden aan de langs de Oude Rijn gelegeerde soldaten.

In dit artikel worden de uit Gouda en omgeving bekende Romeinse vondsten geïnventariseerd en wordt gekeken naar hun betekenis voor de Romeinse bewoningsgeschiedenis. De aandacht gaat vooral uit naar een mogelijke relatie met twee aangrenzende gebieden die in de Romeinse Tijd bewoond waren: de Rijnstreek en het Maasmondgebied. Het hier besproken gebied omvat behalve Gouda ook de gemeenten Moordrecht, Waddinxveen, Boskoop, Reeuwijk en de Krimpenerwaard (de gemeenten Vlist, Ouderkerk, Bergambacht en Nederlek). De bronnen van de vondstmeldingen zijn kritisch onderzocht en waar mogelijk zijn de vondsten zelf opnieuw bekeken. De besproken vindplaatsen staan aangegeven op afbeelding 2 en een overzicht van de vondsten is opgenomen als bijlage.

Afbeelding 1: overzicht van bekende Romeinse vindplaatsen in Zuid-Holland. ROB-communicatie/Archis; M.C. Kosian.

De Gouwestreek in de Romeinse Tijd

Vanaf 12 voor Christus werden de stammen in het huidige Nederland onderworpen door de Romeinen. Na pogingen onder de veldheer Drusus om het Romeinse Rijk uit te breiden tot aan de Elbe zijn de legers op bevel van keizer Claudius teruggetrokken ten zuiden van de Rijn. In 47 na Christus werd de Rijn aangewezen als noordelijke rijksgrens: de 'limes'. De rivier vormde niet zozeer een natuurlijke barrière als wel een uitstekende transportroute. De limes bestond uit een keten van legerplaatsen die werden verbonden door een weg. Naast de legerkampen ontwikkelden zich kampdorpen ('vici'). Langs de limes-weg lagen militaire voorzieningen zoals wachttorens en ook burgerlijke nederzettingen. Ons land maakte deel uit van de grensprovincie Neder-Germanië, 'Germania Inferior'. Het huidige Zuid-Holland behoorde grotendeels tot het stamgebied van de Cananefaten, dat werd omgevormd tot het bestuursdistrict 'civitas Cananefatum' met als hoofdplaats de stad Forum Hadriani bij het huidige Voorburg.¹ Het Romeinse gezag in onze streek viel weg toen de Rijnsgrens in 406 werd opgeheven. Hiermee kwam een einde aan de ruim vier eeuwen, waarin het zuidelijk deel van ons land deel uitmaakte van het Romeinse Rijk.

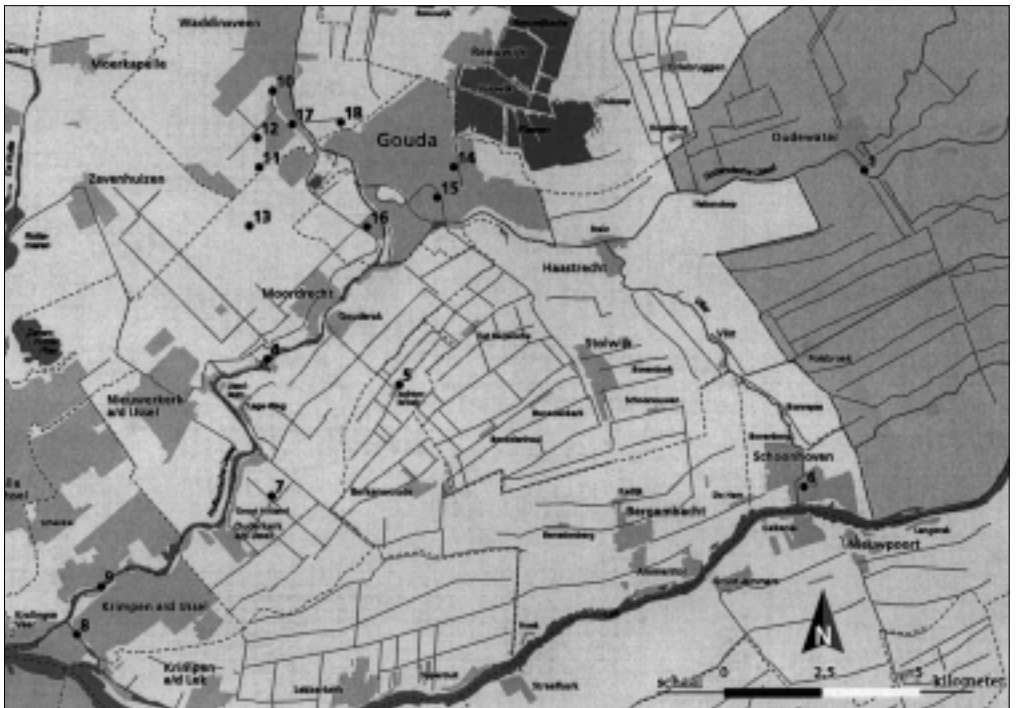
Het huidige Utrechts-Hollandse veenweidegebied rondom Gouda was rond het begin van onze jaartelling een uitgestrekt moerasgebied. Dit werd in het oosten begrensd door het dekzand aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug en in het westen door de strandwallen langs de kust. Het gebied werd doorsneden door rivieren als de Oude Rijn en de Hollandsche IJssel, een toen nog jonge zijtak van de Lek. Het veen werd ontwaterd door stroompjes zoals de Gouwe, die ontsprong ter hoogte van het huidige Boskoop. De rivieren en hun zijstroompjes boden vrijwel de enige mogelijkheid om dit moeras te doorkruisen. Er zijn geen aanwijzingen dat de streek rond Gouda al bewoond was bij aanvang van de Romeinse Tijd. De enige IJzertijdvondsten in de verre omgeving zijn gedaan in Alphen aan den Rijn en in Capelle aan den IJssel.²

De kortste afstand tot de limes is vanuit Gouda hemelsbreed ruim acht kilometer. De dichtstbijzijnde Romeinse legerkampen 'Nigrum Pullum' (Zwammerdam) en 'Albaniana' (Alphen aan den Rijn) liggen op respectievelijk 10 en 14 km afstand. Langs de Romeinse weg aan de zuidoever van de Oude Rijn lagen nederzettingen, zoals bij Gouwsluis en aan het Goudse Rijpad. Zowel de legerkampen als de nederzettingen lagen op de klei-afzettingen langs de rivier. Er zijn in deze streek geen aanwijzingen voor bewoning in het veengebied. Er was nog geen verbinding tussen de Oude Rijn en de Gouwe en vanaf de oorsprong van de Gouwe was het nog zo'n vijf kilometer tot aan de Oude Rijn. Wie zich hier het moerasgebied in waagde, kon het beste de kleistroom volgen van een verlande rivierloop, die bekend is als de Zaanse Rug. Op de plaats waar deze rug zich bij de Oude Rijn voegde, lag een nederzetting ter hoogte van het huidige Gouwsluis. Pas zo'n 7,5 kilometer stroomopwaarts was er bij het huidige Bodegraven weer een mogelijkheid om vanuit het achterland de limes te bereiken. Hier voegde zich een waterloopje bij de Oude Rijn, de huidige Oude Bodegraven. De verlande loop hiervan is te volgen tot aan de Wiltenburg ten oosten van de Reeuwijkse Plassen.

Ten westen van Gouda kende het gebied rondom de Maasmond een intensieve bewoning in de Romeinse Tijd. Hier liggen de dichtstbijzijnde Romeinse bewoningssporen op 14 kilometer stroomafwaarts van Gouda aan de monding van de Hollandsche IJssel. In Capelle aan den IJssel zijn op verschillende plaatsen houten duikers gevonden, die aantonen dat hier al in de Romeinse Tijd maatregelen werden genomen ter verbetering van de waterhuishouding. Vondsten van Romeins aardewerk wijzen op bewoning in de omgeving. Verder naar het westen zijn duidelijke Romeinse bewoningssporen opgegraven in het centrum van Rotterdam. Bij de aanleg van de spoortunnel zijn aan de oever van de Rotte een crematiegraf en nederzettingssporen aangetroffen.³

Meldingen van Romeinse vondsten langs de Hollandsche IJssel stroomopwaarts van

Gouda zijn zeer schaars. In het ruim 10 km oostelijker gelegen Oudewater zou in 1958 bij het baggeren van de Hollandsche IJssel een Romeinse kruik zijn gevonden, volgens de antiekhandelaar die de vondst in oktober van dat jaar aan een amateur-archeoloog verkocht. Het betreft een kruik van het type Brunsting 1A (= Hofheim 51), die wordt gedateerd aan het eind van de eerste/begin van de tweede eeuw na Christus. In 1959 wordt melding gemaakt van ‘verschillende Romeinse munten’ die zijn verzameld op grintwegen in de omgeving van Oudewater en die volgens de beschrijving ‘met een lading grint van elders zijn gekomen.’⁴ Verder zijn zeer vage meldingen bekend over vondsten van Romeinse munten in Montfoort en Benschop.⁵ De eerste bekende Romeinse nederzettingen liggen op circa 25 kilometer afstand in het rivierkleigebied ten noordwesten van IJsselstein. Bij onderzoek in de polder IJsselveld ten noorden van de Hollandsche IJssel zijn op oude stroomruggen diverse nederzettingsterreinen aangetroffen met sporen uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd.⁶ Gezien de grote afstand tot Gouda wordt een mogelijke relatie met dit bewoningsgebied in dit artikel niet nader onderzocht.

Afbeelding 2: kaartje met de besproken Romeinse vindplaatsen uit Gouda en omgeving (zie ook de bijlage): 1 Oudewater, Hollandsche IJssel; 4 Moordrecht, voormalige Snelle Polder; 5 Bergambacht, Achterbroek; 6 Schoonhoven; 7 Ouderkerk a/d IJssel, polder Kromme Geer en Zijde; 8 Krimpen a/d IJssel, Sliksloot/Stormpolder; 9 Capelle a/d IJssel, Hollandsche IJssel; 10 Waddinxveen, Zuidplaspolder; 11 Waddinxveen, Zuidplaspolder, voorm. Zuideindse weg; 12 Waddinxveen, Zuidplaspolder, voorm. Zuideindse weg; 13 Moordrecht, Zuidplaspolder, voorm. Veenweg; 14 Gouda, polder Bloemendaal; 15 Gouda, Paradijs; 16 Gouda, Oostpolder; 17 Waddinxveen, St.-Victorkerk; 18 Waddinxveen, Otweg (Provincie Zuid Holland).

Langs de Hollandsche IJssel: Moordrecht⁷

Stroomafwaarts van Gouda zijn van meerdere plaatsen langs de Hollandsche IJssel Romeinse vondsten bekend. De oudst bekende vermelding van Romeinse vondsten in de regio is in 1729 opgetekend door dominee Johan Janzonius in zijn beschrijving van

het Ambacht Moordrecht.⁸ In zijn beschouwing over de oorspronkelijke ligging van de 'Doorvaart' of 'Overtoom van de Turf' ter plaatse van het Tolhuis schrijft Janzonius: 't Is ook zeer *Apparent*, dat deze *Doorvaart* een groot quartieruyr gaans,⁹ Oostwaard van *Moordregt* was afgelegen, daar nog tegenwoordig een uytstekend *Hoofd*, in de rivier den *Yzzel* word aangewezen. Daar leggen ook aan de binnezyde van dit *Hoofd*, nog oude fondamente van Huyzen, van Schueren en wooningen, daar omtrent wel eer, (na 't zeggen van Hadriaan Junius),¹⁰ oude *Medalieu van Augustus, Trajanus en Commodus* gevonden zijn¹¹; En nog tegenwoordigh oude Huysraad van onze Voorouderen, als spillen, gewigten en gebroke kannen gevonden worden.' Indien de munten inderdaad al door Junius zijn vermeld, zoals Janzonius suggereert, dan dateert deze vondstmelding al uit de zestiende eeuw.

Janzonius maakt duidelijk onderscheid tussen de Romeinse munten die naar verluidt voor zijn tijd zijn gevonden en het huisraad dat nog in zijn tijd werd aangetroffen. Uit de beschrijving blijkt dan ook niet onomstotelijk dat het aangetroffen huisraad Romeins is. Dit onderscheid verdwijnt in de *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden* uit 1749. Bij Moordrecht valt onder verwijzing naar Janzonius te lezen: 'Weleer heeft men 'er eenige Penningen en anderen Romeinschen Huisraad opgegraaven.' Deze beschrijving wordt een halve eeuw later weer overgenomen door Bakker en Van Ollefen in *De Nederlandsche Stad- en Dorp-Beschrijver*.¹² Ze schrijven: 'In den *Tegenwoordigen Staat van Holland*, 7de Deel Bladz. 26, vinden wy aangetekend, dat aldaar, naamlyk in het gezegde Ambacht, by ingraavinge gevonden zyn, eene menigte *Romeinsche penningen*, en huisraad van denzelfden tyd, alles ten byzeye dat ook op den bodem van *Moordrecht* de Romeinsche volken moeten geweest, ja zeer waarschynelyk moeten gewoond hebben, gelyk wy by den ervaren COLYN¹³ leezen, dat op het nabuurige *Zeevenhuizen* mede heeft plaats gehad, het geen wy in onze beschryving van dat Ambacht mede zullen toonen.' Bij de beschrijving van Zevenhuizen maken Bakker en Van Ollefen echter geen melding van Romeinse oudheden.

De betekenis van de Romeinse vondsten stond ten tijde van Bakker en Van Ollefen al ter discussie, zo blijkt in hun inleiding over Schieland. Ze proberen de twijfel weg te nemen op basis van historische bronnen: 'Wanneer wy den Bodem van dit Heemraadschap in aanschouw neemen, zoo ontmoet men veele spooen des aangaande: bewyzen daarvan zyn, zoo te Moordrecht als te Zeevenhuizen ontdekt, door het vinden van zoodanige oudheeden, als waar meede men kon zien dat of de Romeinen, of eenige haarer Nabuuren haare voeten op deezen Bodem moeten gehad hebben, en waar aan men niet behoef te wyffelen; ofsschoon zommigen dikwerf van meening zyn, dat die Goederen aldaar by toeval onder die Gronden zouden geraakt zyn; dan, om die twyffel weg te neemen, leest men by MATTHEUS VAN DER HOUVE, Hantvest Cronycq, 8 Boek,¹⁴ Bladz. 32 en 33, dat een volk, bekend onder den Naam van Sicambriers¹⁵, de moerassige gronden en quartieren van *Dordrecht, Holland, Zeeland en Vriesland* bewoonden, en dat het dezelve volken zouden zyn die de stranden langs de Noordzee bewoond hebben.' De aangehaalde Van der Houve baseert zijn mededeling op klassieke auteurs en noemt geen concrete aanwijzingen voor de Romeinse bewoning van deze streken. In publikaties over de geschiedenis van Moordrecht blijft deze oude melding opduiken. Van der Aa neemt bij de beschrijving van Moordrecht in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* uit 1846 vrijwel letterlijk de beschrijving van Janzonius over: 'Hier heeft men nog een hoofd, hetwelk naar den IJssel uitsteekt. Aan de binnenzijde van dit hoofd liggen nog eenige grondslagen van huizen, schuren en woningen. Vroeger heeft men er eenige penningen en ander Romeinsch huisraad opgegraven.' Latere auteurs verschillen van inzicht over de locatie en de betekenis van de vondst. In zijn werkje over de geschiedenis van Moordrecht uit 1954 zoekt de Moordrechtse gemeente-ambtenaar Kwaak de tol 'bij een sterke vernauwing van de rivier, ter plaatse

waar thans de nieuwe verbinding tussen de Gouwe en de Hollandsche IJssel uitmond.¹⁶ Daar lag ook de 'Waal bij de Julianasluis' en waren bij laag water 'gedeelten der fundamenten' te zien van de versterking bij de tol. Gezien de beschrijving bedoelde Kwaak het waaltje ten oosten van de Julianasluisen in de knik van Schielands Hoge Zeedijk, ruim 2 km ten oosten van Moordrecht. Hij vervolgt; 'Hier zouden vroeger, volgens Hadriaan Junius, bij de ontruiming van het daarbij behorende hoofd in de rivier vele oude munten en Romeinse antiquiteiten zijn gevonden'. Opmerkelijk is dat hij onder verwijzing naar de Stads- en Dorpsbeschrijver apart vermeldt dat in Moordrecht 'bij opgravingen een grote hoeveelheid Romeinse penningen en huisraad is gevonden.' Kwaak concludeert hieruit dat de oorsprong van Moordrecht 'waarschijnlijk gevormd is in de Romeinse Tijd'. De Goudse gemeentearchivaris Geselschap zoekt de vindplaats in 1972 ter plaatse van het waaltje ten westen van de Julianasluisen op ongeveer 1,5 km ten oosten van Moordrecht.¹⁷ Hij maakt hierbij de opmerking dat de door Janzonius genoemde fundamenten afkomstig kunnen zijn van een boerderij, die bij de dijkdoorbraak is verspoeld; de munten geven volgens hem 'hoogstens een aanwijzing voor bewoning in de Romeinse tijd.' In hetzelfde jaar verschijnt 'Moordrecht op het Tapijt' van onderwijzer Zonruiter. Hij zoekt de vindplaats van de door Bakker en Van Ollefen genoemde Romeinse gebruiksvoorwerpen 'bij de Julianasluis' en concludeert: 'Er zijn dus Romeinen geweest.'¹⁸

De eerste archeoloog die aandacht besteedt aan Romeinse vondsten uit Moordrecht is Byvanck, hoogleraar Oude Geschiedenis en Archeologie aan de Universiteit van Leiden. Hij schrijft in 1943 over dit gedeelte van Zuid-Holland in zijn overzichtswerk *Nederland in den Romeinschen Tijd*: 'Romeinse munten zijn ontdekt te Vianen, te Schoonhoven en te Moordrecht, scherven van Romeinsch aardewerk te Krimpen aan den IJssel.' Om hierover te concluderen: 'Al deze vondsten hebben evenwel het karakter van voorwerpen, die bij toeval zijn verloren gegaan. Over de bewoning lichten zij ons niet in.'¹⁹ Desondanks geeft Byvanck Moordrecht op een overzichtskaartje in hetzelfde werk wel aan als vindplaats van Romeinse oudheden in Zuid-Holland. Byvanck neemt de munten samen met een zogenaamd slotplaatje ook op in zijn in 1947 verschenen overzicht van de 'Overblijfselen der Romeinse Beschaving.'²⁰ Daar vermeldt hij ook zijn bron: Van der Aa. De munten van Byvanck zijn dus dezelfde als die van Janzonius. Het zogenaamde slotplaatje is overgenomen uit de catalogus van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) te Leiden uit 1908. Daar wordt echter niet meer vermeld dan: 'Plaatje met sleutelgat, afk.: Moordrecht.'²¹ Nadere gegevens over vinder(s), vindplaats en vondstomstandigheden ontbreken geheel. De verblijfplaats van deze vondst is onbekend.

In 1948 worden enkele vondsten gemeld die geheel los lijken te staan van de oude meldingen. In dat jaar meldt de heer J. de Bruyn te Gouderak, correspondent van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), enkele vondsten uit de buitendijkse Snelle Polder ten westen van Moordrecht.²² Dit poldertje is inmiddels grotendeels vergraven en maakt nu deel uit van de Hollandsche IJssel. Het water ter plaatse wordt het Balkengat genoemd. De vondsten zijn aangetroffen door de heer W. Sprik en diens zoon A.J. Sprik, beiden oudheidkundige liefhebbers. Sprik junior was tot in de jaren zeventig actief als antiekhandelaar te Zaltbommel. Hij had goede contacten met de baggerwereld en kreeg daarom veel baggervondsten aangeboden uit de Romeinse Tijd en de Middeleeuwen, die vooral afkomstig waren uit de Betuwe en Limburg.²³ De vondsten uit De Snelle betreffen twee Romeinse urnen, enige munten en een priem van gewei. De vondsten zijn verkocht en niet te traceren. De betrouwbaarheid van deze melding is gezien de vinders twijfelachtig.

Hieronder een integraal fragment uit de brief van De Bruyn van 20 juni 1948: '...Tegenover het Zuidelijkst deel der Gemeente Gouderak (kaartblad 38 West), m.n. de voormalige steenoven en het poldertje Tienviertel en de G. - Ouderkerkse grens -

Schaapjeszijde, ligt aan de N. IJsseloever een buitendijkse polder, de Snelle, vanouds het Balkengat, ten N. ervan ligt wat onbedijkte slikgrond zgn. zellingen, begrensd door een rik (basalten strekdam), R 4 geheten tegenwoordig (vroeger waren die rikken van het kleislib gemaakt). Het heet nu (!) dat in de Snelle een Romeinse vestiging geweest is, b.v. een aanlegplaats o.i.d., om liever niet van nederzetting te spreken. Intussen schijnt (althans wil men) Moordrecht (naam!) eveneens van Romeinse oorsprong te hebben. (De Snelle ligt op het grondgebied van Moordrecht). 'k Meen echter dat met zekerheid van Moord [=Moordrecht] eerst in 1250 iets bekend is, hoewel Romeins veer niet uitgesloten is misschien.

De Heer W. Sprik, destijds onderwijzer te Gouderak, verwoed oudedingenliefhebber, en zijn zoon A., antiquair te Zaltbommel, snuffelden vaak in de Snelle. Laatstgenoemde schreef me, in die ri[...] (? De B.) gevonden te hebben 2 Romeinse urnen, enige munten en een hertschoornen punt (b.v. om in leer te prikken); de voorwerpen zijn echter helaas verkocht en dus weggeraakt. De oude heer Sprik had ook een antieke beschrijving, waarin over een Romeinse nederzetting o.i.d. ter plaatse werd gehandeld; is eveneens verloren geraakt. Voorts heeft tot in de vorige eeuw daar een boerderij gestaan, terwijl nog niet langer dan 50 jaar geleden een naar 't schijnt monumentaal hek is opgeruimd, dat bij die boerenplaats hoorde, doch afkomstig was van een voornamer doening (geen boerderijhek dus)....'

De Bruyn noemt helaas geen bron voor de vermelding van een 'Romeinse vestiging' of 'aanlegplaats.' Ook de verloren geraakte 'antieke beschrijving' van Sprik, waarin sprake zou zijn van een 'Romeinse nederzetting' wordt helaas niet nader aangeduid. Het is verleidelijk te veronderstellen dat ook deze onbekende vermeldingen (indirect) terug gaan op de beschrijving van Janzonius. Gezien de onzorgvuldige wijze waarop de melding van de dominee eeuwenlang is geciteerd, hoeft de afwijkende plaats (ten westen van Moordrecht) deze veronderstelling niet te weerleggen. Alles overziende kan de conclusie niet anders zijn, dan dat de diverse (historische) meldingen van Romeinse vondsten langs de Hollandsche IJssel bij Moordrecht vooralsnog niet zijn te koppelen aan vondsten waarvan de Romeinse datering vaststaat.

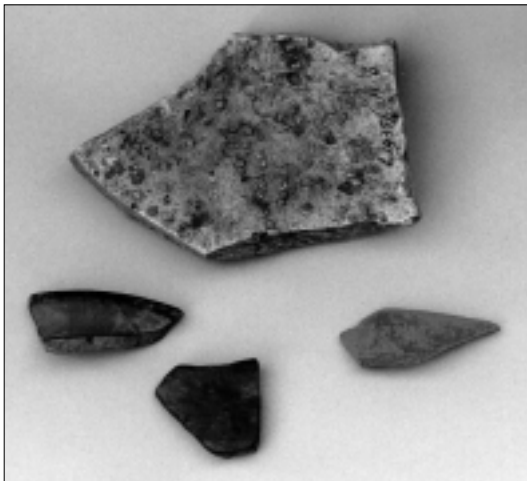

Afbeelding 3: de Hollandsche IJssel ter plaatse van de voormalige Snellepolder, kijkend naar het noordoosten richting Moordrecht. Foto: auteur (december 2003).

De Krimpenerwaard en de benedenloop van de Hollandsche IJssel

Tegenover de voormalige Snelle Polder ligt aan de andere zijde van de Hollandsche IJssel de polder Kattendijksblok. Deze polder zullen Bakker en Van Olleffen hebben bedoeld, toen zij in 1797 schreven over de 'Oudheid en Grootte' van de Krimpenerwaard: 'Wat het eerste aangaat, zoo kan men aanmerken, dat dezelve zeker reeds vroeg bewoond geworden is: de Batten of Katten hebben nog een teeken van hun verblyf in deeze Waard nagelaaten in den Naam Kattendykspolder.' Ze vervolgen: 'Leid de opgamelde naam Kattendykspolder ons niet tot de gedagten, dat de Batavieren hier reeds Dyken hebben opgeworpen?'²⁴ Deze veronderstelling is gebaseerd op de associatie van de Bataven (Batavieren) met de Chatten (Katten) en wordt vooralsnog niet bevestigd door vondsten. Uit het middengebied van de Krimpenerwaard is slechts één enkele, mogelijk Romeinse vondst bekend.²⁵ In 1968 wordt melding gemaakt van 'een mesje

met een heft in de vorm van een Januskop, Romeins?’, gevonden in de polder Achterbroek ten noordoosten van de Stolwijkervliet, tussen de Voor- en Achterwetering.²⁶ Het mesje is verloren geraakt. Een oude vondst van een Romeinse munt is bekend uit Schoonhoven, in de uiterste zuidoosthoek van de Krimpenerwaard. Het betreft een munt van keizer Claudius, die in maart 1879 is opgenomen in de Inventaris van het RMO met de mededeling: ‘Gevonden volgens opgaaf in den tuin van een gewezen klooster te Schoonhoven, door den Zoon van [conservator] Dr. Pleyte van een schoolkameraad Meerburg ontvangen.’²⁷ Er waren meerdere kloosters in Schoonhoven en de vindplaats is niet te achterhalen. Gezien de kloostertuin is de munt waarschijnlijk afkomstig uit een postmiddeleeuwse context. Het ontbreken van Romeinse vindplaatsen in de Krimpenerwaard kan vrijwel zeker worden verklaard door de afwezigheid van Romeinse bewoning. Dit blijkt uit de veldkartering die archeologisch bureau RAAP hier in 1986-1988 heeft uitgevoerd. Bij dit onderzoek zijn vele tientallen nieuwe vindplaatsen aangetroffen, maar geen enkele vondst ouder dan de Late Middeleeuwen.²⁸ Hierbij moet worden opgemerkt dat eventuele Romeinse vindplaatsen kunnen zijn afgedekt door een post-Romeins kleidek, wat een beperking vormt bij het verzamelen van oppervlaktevondsten. Onderzoek in andere gebieden met een kleidek zoals Voorne-Putten leert echter, dat in dergelijke situaties wel degelijk Romeinse vondsten kunnen worden aangetroffen, bijvoorbeeld aan slootkanten. Langs de benedenloop van de Hollandsche IJssel zijn nog enkele vindplaatsen met Romeins materiaal bekend. Provinciaal archeoloog Sarfatij meldt in 1969 dat ‘enige tientallen jaren geleden’ zes Romeinse munten zijn gevonden ten noordoosten van Ouderkerk aan den IJssel.²⁹ De vondsten zijn aangetroffen bij het opschonen van sloten in het noordoosten van de polder Kromme Geer en Zijde en de vindplaats werd als volgt aangeduid: ‘op een lijn 100 à 150 m ten N.W. van de Kleine Wetering, tussen de Berkenwoudsche Hooge Boezem en de Geervliet.’ De vindplaats ligt in een gebied met klei-afzettingen langs de Hollandsche IJssel op ongeveer 1 km van de rivier. Het betreft asses van Tiberius (14-37) 2x, Vespasianus (69-79), Titus (79-81) en Trajanus (98-117) en een follis van Constantinus I (306-337). Gezien de datering sluit de munt van Constantinus niet aan bij de rest en gaat het hier niet om een samenhangende muntvondst.³⁰ Het is niet bekend waar de munten zich bevinden.

Afbeelding 4: de vier Romeinse scherven uit de ‘werkput Sliksloot’ te Krimpen aan den IJssel: wrijfschaal-fragment (boven), Belgische waar (linksonder) en terra sigillata (rechtsonder). Foto: auteur.

Verder zijn in Krimpen aan den IJssel aan de Stormpolderdijk in of kort voor 1935 vondsten van ‘praehistorische, Romeinse en vroeg-middeleeuwse oudheden’ aangetroffen, die door het toenmalige Rijksmuseum van Geologie te Leiden zijn overgedragen aan het RMO.³¹ De vindplaats is aangeduid als ‘in de werkput Sliksloot’, wat erop wijst dat de vondsten zijn aangetroffen bij niet-archeologisch graafwerk. De inventaris van het RMO vermeldt naast de ‘Romeinse scherven’ ook Karolingische scherven, Pingsdorfaardewerk en ander middeleeuwse scherven. Dit zijn waarschijnlijk ook de ‘scherven van Romeinisch aardewerk te Krimpen aan den IJssel’ waarover Byvanck in 1943 schrijft.³² Nader onderzoek van de vondsten wijst uit, dat het gaat om een laatmiddeleeuwse aardewerkcomplex uit de elfde/twaalfde eeuw met enkele Romeinse (4) en vroegmiddeleeuwse (3) scherven³³. Gezien de verweerde staat van

deze zeven scherven gaat het om verplaatst (verspoeld?) materiaal. Het betreft hier dus geen Romeinse nederzetting. De Romeinse scherven kunnen afkomstig zijn van een van de bekende vindplaatsen in Capelle aan den IJssel.

In de collectie van het RMO bevindt zich een munt van Hadrianus (117-138), die in november 1955 is aangekocht van de eerder genoemde antiquair A.J. Sprik te Zaltbommel. Het betreft volgens de inventaris een 'Gr. Br.' [groot brons = sestertius] die sterk is afgesleten en volgens Sprik is opgebaggerd uit de Hollandsche IJssel bij Capelle aan den IJssel.³⁴ De sestertius is geslagen in 117-121/2 na Chr. In Capelle aan den IJssel zijn in 1950 Romeinse vondsten gedaan bij onderzoek op het terrein van het middel-eeuwse kasteel Huis Cappelle.³⁵ In de vulling van een kreek werden scherven gevonden uit de tweede eeuw na Christus, die zijn geïnterpreteerd als een aanwijzing voor bewoning in de Romeinse Tijd. Bij dit terrein is in 1984 de greppel bloot gelegd waarin een houten duiker en Romeins aardewerk werd aangetroffen.³⁶ In 1999 en 2000 is bij onderzoek in de wijk Middelwatering-West nog een damconstructie met drie duikers blootgelegd, die wordt gedateerd in de tweede eeuw tot begin van de derde eeuw.³⁷

Het vergraven veengebied ten westen van Gouda

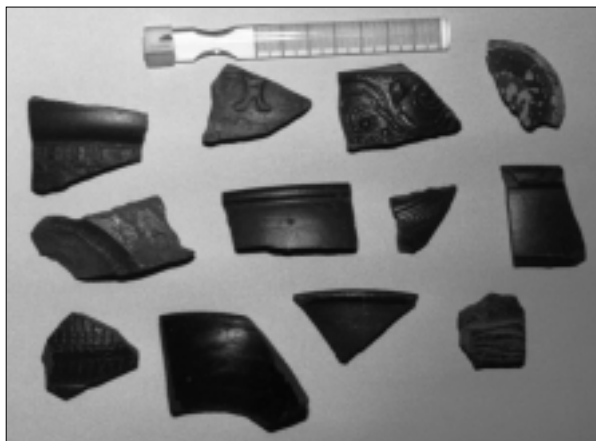
De veenkoepel die zich ten noordwesten van Gouda uitstrekte tussen de Hollandsche IJssel en de Oude Rijn, is volledig afgegraven ten behoeve van turfwinning. Als gevolg van grootschalige natte vervening ontstond hier de Zuidplas, de grootste veenplas van Zuid-Holland. Deze plas is in 1839 drooggemalen, waardoor de Zuidplaspolder ontstond. De veenlaag die in de Romeinse Tijd aan de oppervlakte lag, is door de turfwinning afgegraven en het is dan ook uitgesloten dat in dergelijke droogmakerijen Romeinse vondsten worden aangetroffen in hun oorspronkelijke context. Toch zijn uit de Zuidplaspolder verschillende Romeinse vondsten bekend.

In 1936 is bij het afgraven van een kade in de Zuidplaspolder bij Waddinxveen een fragment van een Romeinse kruikamfoor gevonden door de heer J.W. Schuddebeurs, opzichter van het Hoogheemraadschap van Schieland.³⁸ Het betreft de hals met twee oren van een zogenaamde Scheldevallei-amfoor.³⁹ Het fragment dateert uit de tweede of derde eeuw. Gezien de vindplaats in of bij een kade is het zeer waarschijnlijk dat het aardewerk is opgebracht bij het opwerpen van de kade. Volgens de vinder zou de klei voor de kade zijn aangevoerd via de Snelle Sluis ten westen van Moordrecht. Over de herkomst van de klei kunnen verder geen uitspraken worden gedaan. Zowel in de Rijnstreek (Alphen aan den Rijn, Zwammerdam, Bodegraven) als in het Maasmondgebied liggen bekende vindplaatsen van Scheldevallei-amforen,⁴⁰ zodat ook hierin geen aanwijzing voor de herkomst kan worden gevonden. Nader onderzoek op de vindplaats in 1989 heeft geen Romeinse sporen opgeleverd.⁴¹

Een halve eeuw later, in 1986, zijn door een particulier scherven Romeins aardewerk gevonden bij het graven van een vijver achter een huis aan de Zuidelijke Dwarsweg in de Zuidplaspolder.⁴² De Romeinse vondsten werden aangetroffen samen met scherven van steengoed uit de vijftiende eeuw. 'Een raadselachtige combinatie van scherven uit verschillende perioden', aldus de beschrijving van de vondst. In totaal zijn elf, mogelijk twaalf scherven Romeins aardewerk verzameld. Op basis van de foto die van de vond-

Afbeelding 5: hals van een Scheldevallei-amfoor uit de Zuidplaspolder bij Waddinxveen; de hoogte van het fragment bedraagt 17 cm. Foto: auteur.

Afbeelding 6: scherven Romeins aardewerk aangetroffen aan de Zuidelijke Dwarsweg in de Zuidplaspolder. Archeologisch Depot Gouda (archiefnr. 2104).

sten is gemaakt, zou het in alle gevallen kunnen gaan om 'terra sigillata', waarbij de donkere scherven zijn verbrand.⁴³ Bij een nader onderzoek van de vindplaats zijn in 1989 geen Romeinse vondsten aangetroffen, maar wel enkele tientallen scherven van steengoed en geglazuurd rood aardewerk. De vindplaats ligt op de loop van de voormalige Zuideindse weg. Deze weg was van oorsprong de achterkade van een cope-ontginning vanuit de Gouwe en kwam door de vervening als een kade in de Zuidplas te liggen. In de achttiende eeuw is de weg met de bebouwing erlangs verdwenen in de golven van de Zuidplas. De loop van de weg is plaatselijk nog duidelijk herkenbaar als een brede puinbaan met vondsten vanaf de

vijftiende eeuw tot midden achttiende eeuw.⁴⁴ Het is opmerkelijk dat behalve deze elf vondsten elders nog geen Romeinse scherven bekend zijn van deze voormalige weg. Wel heeft een detectoramateur op de loop van de voormalige weg in 2002 een Romeinse munt gevonden: een as van Vespasianus (69-79).⁴⁵

Iets zuidelijker is in hetzelfde jaar een tweede Romeinse munt gevonden bij een andere verdwenen weg: de voormalige Moordse Veenweg. Ook deze weg was door de vervening als een kade in de Zuidplas komen te liggen, maar is tot de droogmaking intact gebleven. Deze munt is een sestertius van Antoninus Pius (138-161). Gezien het feit dat de scherven en beide munten zijn gevonden in een droogmakerij en ter plaatse van twee verdwenen kaden, is het vrijwel zeker dat de vondsten zijn opgebracht. Langs de kaden werd (stads)afval gestort om het afkalven tegen te gaan. De vondst van een denarius van Nero (54-68) in de omgeving van het noordelijker gelegen Hazerswoude kan mogelijk op dezelfde wijze worden verklaard, al zijn de vindplaats en vondstomstandigheden niet bekend.⁴⁶ Voor de munt op de voormalige Veenweg bestaat een aanwijzing voor de herkomst. Ter plaatse van deze weg zijn namelijk ook veel misbaksels van bakstenen aangetroffen, die afkomstig moeten zijn van steenovens langs de Hollandsche IJssel en hier zijn gestort als versterking van de kaden. Mogelijk komt de munt ook hier vandaan.

Langs de Gouwe van Gouda tot Boskoop

De eerste Romeinse vondst uit Gouda zelf is in 1948 aangetroffen in de polder Bloemendaal tijdens een bodemkartering door de Stichting voor Bodemkartering (Stiboka) uit Wageningen. Over de vondstomstandigheden is niet meer bekend dan: 'Gevonden in uitgeworpen grond van een brede tocht in veenlandschap met klein ruggetje, door Stiboka in 1948.' Het betreft een randscherf van een zwart geveerd bekertje van wit aardewerk, dat wordt gedateerd in de tweede eeuw.⁴⁷ Het bedoelde ruggetje is de kleirug van een oude rivierloop, die bekend is als de Breevaartsche stroom.⁴⁸ ROB-medewerker R. Th. van der Garden meldt in januari 1949 ook dat in deze buurt Romeins materiaal is aangetroffen.⁴⁹ Hij schrijft in zijn verslag van 13 januari: 'Hier waren enige kleine scherfjes ruwwandig Romeins aardewerk gevonden. Deze kwamen te voorschijn bij het uitbaggeren van een brede sloot. Verder wees niets erop, dat we hier te doen hadden met een vindplaats van enig belang. De scherfjes zijn in het bezit van de Bodemkartering en ik heb ze derhalve niet kunnen zien.' Gezien de overeenkomstige

vinder en vondstomstandigheden is het zeer waarschijnlijk dat het gaat om dezelfde vindplaats. Beide meldingen zijn tot nu toe aangemerkt als twee afzonderlijke vindplaatsen.⁵⁰ Merkwaardig is wel dat Van der Garden spreekt van ruwwandige scherfjes, terwijl het gaat om één scherf van geveerde waar. Dit kan mogelijk worden verklaard doordat hij de vondsten zelf niet heeft gezien en de informatie van horen zeggen had. Van der Garden was in die jaren bezig met een kartering van archeologische vindplaatsen in de Rijnstreek en heeft onder andere vondsten verzameld op Romeinse vindplaatsen in Alphen aan den Rijn en Zwammerdam.⁵¹ Met de opmerking dat er geen aanwijzingen zijn voor 'enig belang' van de vindplaats doelt Van der Garden waarschijnlijk op het ontbreken van duidelijke bewoningssporen. De vondst in Bloemendaal is dan ook niet zonder meer een aanwijzing voor de aanwezigheid van een Romeinse vindplaats. Het is bekend dat hier net als elders in het veengebied veel materiaal is opgebracht waaronder stadsafval. Bij bodemonderzoek in de nabijgelegen polder Achterwillens is vastgesteld, dat in het opgebrachte toemaakdek ook duinzand aanwezig is.⁵² In principe zouden de vondsten dus zelfs afkomstig kunnen zijn van Romeinse vindplaatsen in de duinstreek. Uit Gouda waren drie als Romeins aangemerkte munten bekend. Twee munten zijn door particulieren gevonden op een braakliggend terrein aan de Wilhelminastraat/-Paradijs in de Goudse binnenstad. Volgens de meldingen ging het om een zilveren aureus en een messing sestertius. De derde munt is door een particulier gevonden aan de Voorwillenseweg bij het uitbaggeren van een sloot en was niet nader gedetermineerd dan 'een bronzen munt uit de Romeinse tijd'.⁵³ Na determinatie van de vondsten bleek alleen de sestertius een originele Romeinse munt te zijn.⁵⁴ De melding van een zilveren aureus wekte op zich al argwaan, omdat een aureus een gouden munt is. Nader onderzoek leerde dat de munt niet was geslagen, maar gegoten en dat het ging om een kopie van een Romeinse munt. De baggervondst bleek na onderzoek een achttiende-eeuwse Haagse gildenpenning te zijn. De enige echte Romeinse munt betreft een voor Nederland vrij zeldzame vondst: een sestertius van de Romeinse keizer M. Julius Philippus I (244-249), beter bekend als Philippus Arabs. Deze munt is in 1981 gevonden aan het Paradijs in een context met postmiddeleeuwse vondsten. De vondst zegt daarom niets over mogelijke Romeinse bewoning ter plaatse. Gezien de vondstomstandigheden lijkt de herkomst uit de collectie van een muntenverzamelaar een mogelijke verklaring. De munt kan hier ook terecht zijn gekomen met opgebracht materiaal van elders. Niet alleen buiten de stad werd afval opgebracht, maar ook bij werkzaamheden in de binnenstad werd gebruik gemaakt van aangevoerd puin en/of grond. Zo is bijvoorbeeld bij de bouw van de Mallegatsluis puin gebruikt, afkomstig van een kerck uit Alphen aan den Rijn, waaronder Romeinse bewoningssporen zijn aangetroffen.⁵⁵ In 1996 zijn bij de opgraving van een twaalfde-eeuwse boerderij in de Oostpolder twee, mogelijk drie fragmenten Romeins aardewerk gevonden.⁵⁶ De vindplaats ligt op circa 720 m ten westen van de Gouwe en op ruim 1200 m ten noorden van de Hollandsche IJssel. Een onversierde randscherf van 'terra sigillata' aardewerk is afkomstig van een kom van het type Dragendorff 33, die is geproduceerd in Midden- of Oost-Gallië en kan worden gedateerd in de tweede helft van de tweede eeuw na Christus. De scherf is gevonden bij een takkenvloer onder het staldeel van de boerderij. Gezien het feit dat het is gevonden met postmiddeleeuws aardewerk, is het scherfje afkomstig uit een verstoring en is het hier na de middeleeuwse bewoning terecht gekomen. Verder is één en mogelijk een tweede fragment van een daktegels gevonden, beide afkomstig uit een opgebrachte kleilaag. Deze kleilaag is geïnterpreteerd als het restant van een terp, die is opgeworpen over de resten van de boerderij. Deze kleilaag bevond zich direct onder het maaiveld en bevatte ook veel postmiddeleeuws materiaal dat later is opgebracht. Ook het feit dat zowel het scherfje als het daktegelfragment verweerd zijn, wijst op verplaatst materiaal.

Stroomopwaarts langs de Gouwe zijn uit Waddinxveen twee Romeinse munten bekend. Rond 1974 is op een braakliggend terrein ten westen van de St.-Victorkerk een munt gevonden in gestorte grond die volgens de vinder waarschijnlijk afkomstig was van buiten Waddinxveen.⁵⁷ Het betreft een sestertius van Marcus Aurelius, geslagen tussen 151 en 157 na Chr. Een andere sestertius is in 1997 gevonden door een detectoramateur langs de Winterdijk ter hoogte van de Otweg in een laag opgebrachte slootbagger.⁵⁸ De munt is vanwege slijtage niet nauwkeuriger te dateren dan in de eerste of tweede eeuw na Chr. Er zijn geen zekere Romeinse vondsten bekend uit Boskoop, waar de Gouwe ontsprong. In juni 1964 worden 'een paar bronzen muntjes' gemeld, die samen met een pijparden vrouwenkopje en een handvat van een tinnen brandewijnkom zijn gevonden op circa 150 m ten noorden van de Zijdeweg en circa 70 m ten oosten van de watertoren. Het is echter niet zeker of het hier gaat om Romeinse munten.⁵⁹ Uit het deels vergraven veengebied ten oosten van de Gouwe, het grondgebied van de huidige gemeente Reeuwijk, zijn geen Romeinse vondsten bekend.⁶⁰ Hier kunnen Romeinse vondsten worden verwacht langs de verlande loop van de Oude Bodegraven. Alleen langs de benedenloop van dit watertje in het huidige Bodegraven zijn vooralsnog enkele locaties met Romeinse bewoningssporen bekend. In het veengebied ten noorden van Boskoop zijn aan de westkant van de Gouwe grote hoeveelheden Romeinse vondsten gedaan in de polder Kerk en Zanen. Deze vondsten blijken echter afkomstig te zijn uit grond die in het verleden is aangevoerd uit het centrum van Alphen aan den Rijn.⁶¹

Conclusie

Van de achttien beschreven vondstmeldingen gaat het in negen gevallen om munten, in vijf gevallen om aardewerk en in drie gevallen om een combinatie of iets anders. Detectoramateurs hebben vier van de elf vindplaatsen met munten geleverd. De vondsten bestrijken vrijwel de gehele Romeinse Tijd van de eerste tot en met de vierde eeuw, waarbij de eerste twee eeuwen het best vertegenwoordigd zijn. De vondsten zijn vrijwel uitsluitend door particulieren of amateur-archeologen gedaan. Veel vondsten zijn niet te traceren en dus niet beschikbaar voor nader onderzoek. De meldingen uit Moordrecht tonen duidelijk de hardnekkigheid van oude vondstmeldingen. De enige vondsten die afkomstig zijn uit een opgraving en waarvan de archeologische context goed gedocumenteerd is, komen helaas uit secundaire, post-Romeinse context. Het overzicht laat ook zien, dat in het besproken deel van Midden Holland geen grootschalig en systematisch verkennend onderzoek is uitgevoerd in het buitengebied, met uitzondering van de Krimpenerwaard.

Geen van de beschreven vondsten is aangetroffen in of bij onmiskenbaar Romeinse sporen. In ruim de helft van de gevallen (10) gaat het om verplaatst en/of opgebracht materiaal en in twee gevallen om baggervondsten. Van de overige zes vondsten is van twee de vindplaats niet bekend, is één onbetrouwbaar en van één de Romeinse datering onzeker. Dan blijven nog twee meldingen over: Ouderkerk aan den IJssel en Gouda-Bloemendaal. Ook deze twee vormen geen aanwijzing voor Romeinse bewoningssporen, aangezien de vondsten te beperkt in aantal zijn. In de regel wordt een vindplaats van vijf scherven of meer pas aangemerkt als een nederzetting.⁶² Het kan gaan om opgebracht materiaal. Bij de vindplaats Gouda-Bloemendaal kan echter niet geheel worden uitgesloten dat hier een Romeinse vindplaats is aangesneden. Dergelijke kleiruggen vormden immers geschikte bewoningslocaties. Zolang niet meer vondsten op deze plek worden gedaan, blijft dit vooralsnog onzeker. Ondanks het feit dat deze inventarisatie enkele nog niet geregistreerde vondstmeldingen heeft opgeleverd, kan de conclusie niet anders zijn, dan dat de Romeinse vondsten uit Gouda en omgeving geen aanwijzing vormen voor de aanwezigheid van nederzettingen uit de Romeinse Tijd. Om te spreken met de zestig jaar oude woorden van Byvanck: 'Over de bewoning lichten zij ons niet

in.’

Dan resteert nog de vraag of het ontbreken van aanwijzingen voor nederzettingen werkelijk overeenkomt met de situatie in de Romeinse Tijd of moet worden verklaard door de geringe onderzoeksintensiteit in het veengebied. Aangezien ook bij de archeologische kartering in de Krimpenerwaard geen enkele Romeinse vindplaats is ontdekt, mag worden aangenomen dat het ontbreken van nederzettingssporen in het veengebied kan worden verklaard uit het ontbreken van bewoning in de Romeinse Tijd. Ook het feit dat zelfs direct achter de limes in het veengebied geen bewoningssporen zijn aangetroffen, duidt erop dat men dit gebied voor bewoning het liefst meed en het waarschijnlijk slechts extensief gebruikte. Wat betreft een eventuele relatie met Romeinse bewoning in de Rijnstreek en de Maasmond, is het meer aannemelijk dat degene die zich in de Romeinse Tijd in de Gouwestreek waagde, afkomstig was uit nederzettingen aan de benedenloop van de Hollandsche IJssel dan uit die langs de Oude Rijn. De afstand tot de benedenloop van de Hollandsche IJssel is weliswaar groter, maar kon over de rivier of langs de oevers eenvoudiger worden afgelegd dan de tocht door het veenmoeras dat zich uitstrekte tussen de bovenloop van de Gouwe en de Oude Rijn.

Wat betreft de mogelijk Romeinse bewoning van het veengebied rond Gouda, is eerder wel gewezen op Romeinse vindplaatsen in andere veengebieden, zoals Midden Delfland en Assendelft.⁶³ Hierbij is voorbij gegaan aan het feit dat daar sprake is van een geheel ander landschap. Die veengebieden waren beter ontwaterd door inbraken vanuit zee en daardoor bevonden zich daar ook meer klei-afzettingen. Alleen gericht archeologisch veldonderzoek kan het definitieve antwoord geven op de vraag naar eventuele Romeinse (bewonings-)activiteiten in de Gouwestreek. Hiertoe zou systematisch verkennend onderzoek moeten worden gedaan in enkele gebieden met een redelijke verwachting voor Romeinse vindplaatsen, zoals de Zaanse rug ten noorden van Boskoop en de klei-stroken langs de Hollandsche IJssel. Zolang er geen aanleiding is voor professioneel onderzoek wacht hier een schone taak voor de Goudse amateur-archeologen.

Geraadpleegde archieven en depots

Archeologisch Depot Gouda

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Zuid Holland, Alphen aan den Rijn

Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort

Noten

Ruurd Kok was van 1995-2001 gemeentelijk archeoloog van Gouda en werkt vanaf 2002 als archeoloog voor de provincie Utrecht. Deze inventarisatie kon slechts tot stand komen door de bereidwillige medewerking van diverse personen. Voor het beschikbaar stellen van gegevens gaat zijn hartelijke dank uit naar: drs. M.F.P. Dijkstra (Universiteit van Amsterdam); dhr. H. van der Kleij (Gouda), drs. J.W.E. Klein (Streekarchief Hollands Midden, Gouda); dhr. F. Kleinhuis (provincie Zuid-Holland), dhr. L. Mijderwijk (Montfoort), dhr. H. Pauts (RMO), drs. R. Proos (provincie Zuid Holland) en daarnaast voor hun zeer bruikbare opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel ook naar: drs. M. Groenendijk (gemeente Gouda), drs. J.M. Moree (BOOR, Rotterdam), dr. M. Polak (Katholieke Universiteit Nijmegen) en dr. J.P.A. van der Vin (Koninklijk Penningkabinet, Utrecht).

- 1 Zie voor meer informatie over de Romeinse Tijd in Zuid-Holland: E. Jacobs, *De Romeinse Tijd in Zuid-Holland. Tentoonstellingscatalogus* (Den Haag 2002).
- 2 Alphen aan den Rijn: bewoningssporen aan de Kievitstraat (R.S. Kok, *Archeologische inventarisatie gemeente Alphen aan den Rijn* (Alphen aan den Rijn 2001)); Capelle aan den IJssel: vrijwel complete pot uit de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd in Middelwatering-West (J.M. Moree, e.a., 'Archeologisch onderzoek in het Maasmondgebied: archeologische kroniek 1991-2000', in: A. Carmiggelt, A.J. Guiran & M.C. van Trierum (red.), *Boorbalans 5, Bijdragen aan de bewoningsgeschiedenis van het Maasmondgebied* (Rotterdam 2002) 87-213, aldaar 133); ten oosten van Capelle aan den IJssel in de polder Esse, Gansdorp en Blaardorp: 16 aardewerkfragmenten uit de Midden- of Late IJzertijd (M.C. van Trierum, 'Nieuwerkerk aan de IJssel: polder Esse, Gansdorp en Blaardorp', in: W.A.M. Hessing (red.), 'Archeologische Kroniek van Holland over 1992, II Zuid-Holland',

- Holland 25 (1993) 332).
- 3 A. Carmiggelt, & A.J. Guiran, 'Pre-stedelijke bewoningssporen en vondsten uit het tracé van de Willemsspoortunnel te Rotterdam: prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen (vóór circa 1150)' in: A. Carmiggelt, A.J. Guiran & M.C. van Trierum (red.), *Boorbalans 3, Archeologisch onderzoek in het tracé van de Willemsspoortunnel te Rotterdam* (Rotterdam 1997) 73-111, aldaar 77-88.
 - 4 [W.J. de Boone] 'Oude vondstberichten', *Westerheem* 8 (1959) 31-32.
 - 5 Respectievelijk Archis 35358 en 36147; zie ook: R.J. Ooyevaar, *Het ontstaan van Zuidwest-Utrecht tot 1400. Rapporten over de Lopikerwaard nr. 10* (Ijsselstein 1990) en R.J. Ooyevaar, *Archeologie van de Lopikerwaard. Het ontstaan van Zuid-West-Utrecht. Waardenreeks deel 3* (Ijsselstein 1990).
 - 6 H.F.A. Haarhus & E.P. Graafstal, *Rijnenburg: een archeologische kartering, inventarisatie en waardering*. RAAP rapport 81 (Amsterdam 1993); zie voor de archeologie van de Lopikerwaard: Ooyevaar, *Zuidwest-Utrecht en Lopikerwaard*.
 - 7 Een eerdere versie van deze paragraaf is afzonderlijk verschenen als R.S. Kok, 'Romeinse vondsten uit Moordrecht', *Moerdregt* 10.4 (2003) 9-16.
 - 8 Johan Janzonius, *Korte Beschryvinge van de Oude Ambagts-Heerlykheyd Moordregt. Gouda: Jacobus van der Kloes* (1729), 3; zie ook J.E.J. Geselschap, 'De opkomst van Gouda', in: A. Scheygrond (red.), *Gouda zeven eeuwen stad. Hoofdstukken uit de geschiedenis van Gouda. 15e verzameling Bijdragen van Die Goude* (Gouda 1972) 13-34, aldaar 13.
 - 9 De kaart van Moordrecht in de Gemeente Atlas van G. Kuyper uit 1867 geeft de afstanden in een 'Half uur gaans' en in 'Nederlandsche mijlen' (= kilometers), waaruit blijkt dat een kwartier gaans ongeveer 1,4 km is.
 - 10 Adrian Junius, Hadrianus Junius of Adriaen de Jonghe (Hoorn 1 juli 1511-Middelburg 16 juni 1575), Haarlems stadsarts, humanist, filoloog, historicus en dichter. In 1565 werd hij door toedoen van Willem van Oranje door de Staten van Holland aangesteld als officieel geschiedschrijver van het gewest. Janzonius doelt waarschijnlijk op zijn werk *Batavia in qua praeter gentis et insulae antiquitatem, originem, decora, mores, aliaque ... declaratur, quae fuerit vetus Batavia* (1588), waarvan een in het Nederlands vertaalde samenvatting is verschenen onder de titel 'Een seer cort doch clare beschrijvinge vande voornaemste ghemuyrde ende ongemuyrde steden ende vlekken van Holland ende VVest-Vriesland / in 't Latijn beschreven door ... Adrianum Iunium Hornanum ende verduyscht door Godefroy Boot' dat in 1609 is uitgegeven. De Latijnse uitgave vermeldt niets over de vondst, mogelijk is deze toegevoegd aan de Nederlandse vertaling, wat vaker gebeurde (mededeling drs. J.W.E. Klein, brief 10 november 2003).
 - 11 De regeringsperiodes van de genoemde keizers vallen respectievelijk in de perioden: 27 v. Chr.-14 n. Chr., 98-117, 180-193. Overigens is het opmerkelijk dat in meerdere bronnen rond 1650 melding wordt gemaakt van de vondst tussen Gouda en Moordrecht van 'silvere medaillen' met opschrift HLVDOVICUS IMP en CPISTIANA RELIGIO, die worden toegeschreven aan Lodewijk de Vrome (814-840), bijvoorbeeld in de Stedenatlas van Joan Blaeu uit 1649 (*Toonnel der Steden van de Vereenighde Nederlanden*) en in twee manuscripten uit circa 1700 die verwijzen naar het verloren 'Memoryboekje' dat rond 1650 is samengesteld door de Goudse burgermeester Vereyck (Gouda, SAHM, Collectie Kemper, inv.nr. 144 en V141; mededeling drs. J.W.E. Klein, brief 10 november 2003). Aangezien Janzonius expliciet Romeinse keizers noemt, lijkt het niet waarschijnlijk dat beide muntvondsten zijn verwisseld.
 - 12 L. van Ollefen & R. Bakker, *De Nederlandsche Stad- en Dorp-Beschrijver. Deel V: Schieland en Krimpenerwaard* (Amsterdam 1797); zie ook P.J. Zonruiter, *Moordrecht op het tapijt* (Moordrecht 1972/1986).
 - 13 Met deze Colyn of Colijn bedoelt Van Ollefen Klaas Kolijn, auteur van: *Geschied-historiael Rijn, of Rijkkronijk, beginnende met den Simberschen vloed en eyndigende met de dood van Graaf Dirk, vader van Florents III in 't jaar 1156 voorgevallen. Met taal- en andere opmerkingen in 1745 verschenen bij G. van Loon te 's-Gravenhage*. Dit betrof een kroniek, die zogenaamd is geschreven door Klaas Kolijn, monnik in de abdij van Egmond en waarvan nu bekend is dat het een vervalsing is, die grotendeels is gebaseerd op de *Hollandse Rijkkroniek* van Melis Stoke; de 'kroniek' van Kolijn werd in de tweede helft van de achttiende eeuw erg belangrijk gevonden (mededeling drs. J.W.E. Klein, brief 10 november 2003).
 - 14 Het betreft hier het *Hantvest of chartre chronyck van de landen van oud-Batavien, oud-Vriesland, oud-Francenland: nu Holland, Zeeland, West-Vriesland, ende andere Vriesland, Gelderland Vtrecht ende Over-ysel: maechende het vrye heerschende vereenighde Nederland, t'samenghevought ende verbonden van dese seven vrye provincien, Gelderland, Holland, West-Friesland, Zeeland, Utrecht, Vriesland, Over-Ysel, Groeningen ende Vriesche-Ommelanden / beschreven door Ioncker Matthijs vander Houve*, gedrukt in 1636. Bedoelde passage komt voor in Boek 3.
 - 15 De Sicambriërs of Sugambriërs woonden oorspronkelijk in het Germaanse gebied ten oosten van de Rijn, ter hoogte van het huidige Keulen, en zijn in de decennia voor het begin van de jaartelling door de Romeinen overgeplaat naar het Nederlandse rivierengebied (W.A. van Es, *De Romeinen in Nederland* (Haarlem 1981) 28).
 - 16 A. Kwaak, *Een en ander uit de geschiedenis van Moordrecht* (Moordrecht 1954); Kwaak (1916-?) was 'ambtenaar ter secretarie' en van 1938 tot 1943 ambtenaar van de burgerlijke stand in Moordrecht.
 - 17 Geselschap, 'Opkomst', 13.
 - 18 Zonruiter, *Tapijt*, 8 en 10.
 - 19 A.W. Byvanck, *Nederland in den Romeinschen Tijd* (Leiden 1943) 389; zie ook 401 en kaartje op 415.

- 20 Archis 24598; RMO catalogus 1908, p. 188, nr. 277; Archief ROB brief in dossier Moordrecht; A.W. Byvanck, *Excerpta Romana. De bronnen der Romeinse geschiedenis van Nederland. Derde afdeling: overblijfselen der Romeinse beschaving* ('s-Gravenhage 1947)149.
- 21 J.H. Holwerda, *Catalogus van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Afdeling Praehistorie en Nederlandsche Oudheden* (1908).
- 22 Archis 24597, ten onrechte vermeld onder Ouderkerk aan den IJssel; archief ROB, brief in dossier Moordrecht; ten onrechte opgenomen in overzicht van vondsten uit de Krimpenerwaard 'ten noordwesten van Gouderak' (H.C.J. Visscher, *De Krimpenerwaard. Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering; delen 1, 2 en kaarten*. RAAP Rapport 23 (Amsterdam 1991) 19); ook J.R. Mulder, W.J.M de Groot & A.G. Beekman, *Een bodemkartering van het landinrichtingsgebied Krimpenerwaard. Een veldbodembkundig onderzoek naar de ontstaanswijze van het landschap, de bodemgesteldheid en de bodemgeschiktheid voor weidebouw*. Rapport 1736 (Wageningen 1986) 41.
- 23 Persoonlijke mededeling dr. L.B.M. Verhart (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden).
- 24 Van Ollefen & Bakker, *Stad- en Dorp-Beschrijver*, XII.
- 25 Een overzicht van Romeinse vondsten uit de Krimpenerwaard wordt gegeven in Mulder, De Groot & Beekman, *Bodemkartering*, 41 en Visscher, *Krimpenerwaard*, 19.
- 26 Archis 24601; ook opgenomen in: A.J. Haartsen & A.J.F.M. van Opstal, *Oriënterend advies van de Natuurwetenschappelijke Commissie over de Krimpenerwaard* (Utrecht 1982); Mulder, De Groot & Beekman, *Bodemkartering*, 41; Visscher, *Krimpenerwaard*, 19.
- 27 Inventaris RMO 1879, p. 16; ook Byvanck, *Nederland*, 389 en *Excerpta*, 149 en J.H.F. Bloemers, *Rijswijk (Z.H.) 'De Bult'. Eine Siedlung der Cananefaten. Nederlandse Oudheden 8* (Amersfoort 1978) aldaar Bijlage 8.
- 28 H.C.J. Visscher, 'Nieuwe inzichten in de bewoningsgeschiedenis van de Krimpenerwaard (Zuid-Holland)', *Westerheem* 39 (1990) 210-215 en Visser, *Krimpenerwaard*.
- 29 Archis 45480; J.A. Trimpe Burger, 'Oudekerk aan de IJssel', *Nieuwsbulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 68 (1969) *57 [=H.J. Calkoen, 'Opgravings- en vondstberichten: Ouderkerk aan de IJssel', *Westerheem* 18 (1969) 199]; ook opgenomen in: C.J.J. Lans, 'De ontginningen', *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, herdruk 1e en 2e jaargang* (1976-77) 6; Bloemers, *Rijswijk*, aldaar Bijlage 8; Mulder, De Groot & Beekman, *Bodemkartering*, 41 en Visscher, *Krimpenerwaard*, 19.
- 30 Persoonlijke mededeling dr. J.P.A. van der Vin (Koninklijk Penningkabinet, Utrecht). Een as is een koperen munt, basiseenheid van het Romeinse muntstelsel, en een follis een verzilverd koperen munt.
- 31 RMO Inventaris h1935/11: 1. Doorboorde en schuintoegeslepen tak van een gewei van een edelhert, van K'rkemoddingertype; 2. Romeinse scherven 3. Laat-Germaansche scherven 4. Karolingische scherf met stempelindrukken 5. Pingsdorfscherven met beschildering 6. Andere, waarschijnlijk Karolingische scherven 7. Scherven van meest late kogelpotten 8. Later M.E. vaatwerk, enz.
- 32 Byvanck, *Nederland*, 389 en 401: de op p. 401 genoemde munten lijken een verschrijving; Byvanck, *Excerpta*, 149; ook opgenomen in: Bloemers, *Rijswijk*, aldaar Bijlage 8; H. Kroon, & J.M.W. de Kunder, *De occupatie- en ontginningsgeschiedenis van de Krimpenerwaard* (Natuurwetenschappelijke Commissie over de Krimpenerwaard 1983) 35, hier wordt de vindplaats aangeduid als 'bij de voormalige houten brug naar de Stormpolder' en worden behalve aardewerk scherven ook 'enige munten' vermeld; Mulder, De Groot & Beekman, *Bodemkartering*, 41.
- 33 Het laatmiddeleeuwse vondstcomplex bestaat uit scherven van Paffrath-, Pingsdorf-, Andenne- en lokaal kogelpot-aardewerk. De Romeinse scherven bestaan uit: 1 randscherf terra sigillata, waarschijnlijk Dragendorff 32; 1 bodemfragment van een wrijfschaal; 2 scherven Belgische waar. Met dank aan F Kleinhuis en R. Proos (Provincie Zuid Holland).
- 34 RMO Inventaris h1955/11; nadere gegevens verkregen via. dhr. H. Pauts, registrar RMO.
- 35 Archis 25983.
- 36 Archis 23325; M.C. van Trierum, A.B. Döbken & A.J. Guiran, 'Archeologisch onderzoek in het Maasmondgebied 1976-1986', in: Döbken, A.B., A.J. Guiran & M.C. van Trierum (red.), *Boorbalans 1, Bijdragen aan de bewoningsgeschiedenis van het Maasmondgebied* (Rotterdam 1988) 11-99, aldaar 49-50.
- 37 Moree, *Kroniek 1991-2000*, 133.
- 38 Archis 21767; Archeologisch Depot Gouda projectnummer 3601; C.J.W. Akkerman, 'Bijzondere vondst van Romeins aardewerk te Waddinxveen', *Informatieblad Oudheidkundige Werkgroep 'Golda' 4.2* (1989) 26-66; zie ook N.D.B. Habermehl, 'De ontginning van de Gouwestreek in de Middeleeuwen', *Informatieblad Oudheidkundige Werkgroep Golda 5.2* (1990) 26-46, aldaar 27.
- 39 Met dank aan dr. M. Polak (Katholieke Universiteit Nijmegen) voor bevestiging van de determinatie en voor aanvullende gegevens; zie ook J.H. van der Werff, H. Thoen & R.M. van Dierendonck, 'Scheldevallei-amforen: Belgisch bier voor Bataven en Cananefaten?', *Westerheem* 46 (1997) 2-12.
- 40 Persoonlijke mededeling dr. M. Polak (Katholieke Universiteit Nijmegen) en M. Brouwer, 'Het "Romeinse" aardewerk in het Maasmondgebied', in: M.C. van Trierum & H.E. Henkes (red.), *Rotterdam Papers, V: A Contribution to Prehistoric, Roman and Medieval Archaeology* (Rotterdam 1986) 77-90.
- 41 C.J.W. Akkerman, 'Fragmenten van Romeins aardewerk te Waddinxveen', *Informatieblad Oudheidkundige Werkgroep 'Golda' 5.3* (1990) 63-66, aldaar 66.

- 42 Archeologisch Depot Gouda projectnummer 8904; Akkerman, 'Fragmenten'. De scherven bevinden zich niet in het depot, alleen de hier afgebeelde foto.
- 43 De foto laat geen nauwkeurige determinatie toe, op een enkele uitzondering na: de scherf met bloemmotief is een fragment bovenfries van een Dragendorff 29, Zuid-Gallisch, circa 60-90 na Chr. Met dank aan dr. M. Polak (Katholieke Universiteit Nijmegen).
- 44 R.S. Kok, 'Herwaardering van de droogmakerij. Sporen van laatmiddeleeuwse wegen in de Zuidplaspolder ten westen van Gouda', *Historisch Geografisch Tijdschrift* 21.1 (2003) 26-35. Een cope-ontginning is een gereguleerde vorm van veenontginning, waarbij de rechten en plichten van de ontginners waren vastgelegd in een overeenkomst (cope); de cope-ontginningen kenmerken zich door vaste perceelmaten met een breedte van 30 roeden (circa 100 m) en een diepte van zes voorling (1200-1350 m).
- 45 Met dank aan de heer H. van der Kleij (Gouda).
- 46 Vondstmelding in *Detector Magazine* 61 (2000), p. 36.
- 47 Archis 24593; RMO h1950/1.1; Archeologisch Depot Gouda projectnummer 4802; Waarschijnlijk is het een fragment van een Niederbieber 32, dat kan worden gedateerd in de periode 190-260 na Chr. (determinatie F Kleinhuis, Provincie Zuid-Holland).
- 48 Zie voor een beschrijving van de Breevaartsche stroom R.S. Kok, 'De Breevaartsche Stroom. Een verkennend booronderzoek aan de Vossenburchkade/Hovenierskade aangevuld met enkele waarnemingen', *Nieuwsbrief Archeologische Vereniging Golda* 1 (2001) 8-17 en de daar aangehaalde literatuur.
- 49 Archis 24596; Archeologisch Depot Gouda projectnummer 4903.
- 50 In de landelijke database Archis en ook in: Bloemers, *Rijswijk*, aldaar Bijlage 8; Van Dasselaar & Sprokholt, 'Geologie', 12; Akkerman & Sprokholt, 'Bodemvondsten', 13.
- 51 Kok, *Inventarisatie*, 116-117.
- 52 A.G. Beekman, *Recreatieplan Gouda. De bodemgesteldheid van de polder Achter-Willens*. Rapport 669 (Wageningen 1965).
- 53 Archeologisch Depot Gouda projectnummer 9409; Akkerman & Sprokholt, 'Bodemvondsten', 13.
- 54 R.S. Kok, & B.J. van der Veen, 'Romeinse munten in Gouda?' *Tidinge van Die Goude* 19 (2001) 110-116; alle drie de munten bevinden zich in particuliere collecties.
- 55 W.M.C. Regt, *Gedenkboek ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan der Ned. Hervormde gemeente te Alphen aan den Rijn* (Alphen aan den Rijn 1932) en R.S. Kok, *Archeologische inventarisatie Stadshart Alphen aan den Rijn*, (Alphen aan den Rijn 1999) 178.
- 56 Archeologisch Depot Gouda projectnummer 9601, vondstnummers 9601-3.43, 2.8 en 4.12; R.S. Kok, *Wonen op het veen; archeologisch en ecologisch onderzoek van een twaalfde eeuwse boerderij in de Oostpolder te Gouda* (Gouda 1999) 65.
- 57 M. Hilgers, 'Een bodemvondst - 4', *Het dorp Waddinxveen* 2 (1994) 137-140, aldaar 137-138.
- 58 Archeologisch Depot Gouda projectnummer 9916.
- 59 Melding uit archief van Koninklijk Penningkabinet, met dank aan dr. J.P.A. van der Vin.
- 60 P.C. Beunder, *Castella en havens, kapellen en hoven van Albaniana tot Laurum, via Bode(lo)grave en Zwadenburg. Enkele notities over: de oudste geschiedenis, de Romeinse keizertijd en de vroege Middeleeuwen in de Rijnstreek rond Alphen a/d Rijn, Zwammerdam, Bodegraven en Woerden. 30 Jaar snuffelen naar het verleden in Midden-Holland* (Nieuwkoop/Bodegraven 1986) 64.
- 61 Kok, *Inventarisatie*.
- 62 Zie bijvoorbeeld: Bloemers, *Rijswijk*, aldaar introductie op Bijlage 8.
- 63 Van Dasselaar & Sprokholt, 'Geologie', 13.

Bijlage: overzicht van de beschreven vondstmeldingen
(zie voor de ligging afbeelding 2).

LME = laatmiddeleeuws; PME = posmiddeleeuws; I = eerste eeuw na Chr. etc.

gemeente	toponiem	vondst(en)	datering	vondstdatum	bijzonderheden
1 Oudewater	Hollandsche Jssel	kruid, Brunsting IA	I/II	1958	baggervondst verworven door aankoop via antiquair
2 Moordrecht	oude tolnuis, locatie onbekend	muntten	I en II	voor 1729	muntten van deze melding zijn dezelfde als melding 2.
3 Moordrecht	onbekend	sloypilaaije + muntten	?	voor of in 1908	onbetrouwbaar
4 Moordrecht	voormalige Snelle Polder, huidige Balkengat	twee Romeinse urnen, enige muntten en een priem van gewei'	?	voor of in 1948	onbetrouwbaar
5 Bergambacht	Achterbroek	mesje	Romeins?	1968?	waarsch. uit PME context
6 Schoonhoven	tuin klooster	munt Claudius	I	1879	geen samenhangende muntvondst
7 Ouderkerk a/d IJssel	polder Kromme Geer en Zijde	zes muntten	I, II en IV	voor 1969	uit LME context
8 Krimpen a/d IJssel	Sliksloof/Stormpolder	aardewerk + muntten (?)		1935?	uit LME context
9 Capelle a/d IJssel	Hollandsche Jssel	sesterius Hadrianus	117-121/2	1955?	Baggervondst, onbetrouwbaar
10 Waddinxveen	Zuidplaspolder	fragment kruikamfoor	II/III	1936	uit PME context
11 Waddinxveen	Zuidplaspolder, voorn. Zuidseindse weg	elf fragmenten aardewerk	Romeins	1986	uit PME context
12 Waddinxveen	Zuidplaspolder, voorn. Zuidseindse weg	as Vespasianus	I	2002	detectorvondst, uit PME context
13 Moordrecht	Zuidplaspolder, voorn. Veenweg	as Antoninus Pius	II	2002	detectorvondst, uit PME context
14 Gouda	polder Bloemendaal	aardewerk, 1 scherf	II	1948	
15 Gouda	Paradijs	sesterius Philippus I	III	1981	uit PME context
16 Gouda	Oostpolder	3 fragm. aardewerk	II	1996	uit PME eeuwse context
17 Waddinxveen	St. Victorkerk	sesterius Marcus Aurelius	II	c. 1974	detectorvondst, opgebracht
18 Waddinxveen	Otweg	sesterius	Romeins	1997	detectorvondst, opgebracht